

T

The Values of Toponyms of Village Names in Nan Province

Olan Rattanapakdee^{1,*}

Received: July 13, 2021 Revised: October 26, 2021 Accepted: February 9, 2022

Abstract

This research article aims to record and study history as well as uncovers the value and meaning of village toponyms in Nan Province. It is based on documents and field data. 905 village toponyms have been analyzed according to the qualitative research method along with the study of folklore framework. The results reveal that the village geography in Nan province reflects history and values, which illustrates seven different characteristics: 1) geographical characteristics including a wide range of terrain, especially watersheds, forests, and highlands 2) vegetation reflecting the abundance of natural resources 3) local history as a reflection of the past that shows traces of Nan's history 4) mythology and folklore consisting of local legends related to religious beliefs and historical figures, all signifying the beliefs and worldviews of the people in the area 5) the livelihood of the people of Nan regarding occupation, tools, appliances, water management of the community, traditions, and rituals, as well as transportation 6) both beliefs and values related to the sacred and supernaturalism, as well as beliefs and values concerning auspiciousness, and finally 7) administrative characteristics, including the separation of villages and the establishment of new villages. The village's toponym is especially valuable to locals in realizing their local history which is linked to the definition of the identity of people in the Nan community. This will also lead to the creation of strong communities in different dimensions.

Keywords: toponyms, village names, folk naming

¹ College of Interdisciplinary Studies, Thammasat University

* Corresponding author. E-mail: olanna@hotmail.com

คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่าน

โอฟาร รัตนภักดี^{1,*}

วันรับบทความ: July 13, 2021 วันแก้ไขบทความ: October 26, 2021 วันตอบรับบทความ: February 9, 2022

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมและศึกษาประวัติความเป็นมา ตลอดจนวิเคราะห์คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่านในฐานะเป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นสภาพของพื้นที่ทั้งทางกายภาพและทางสังคมวัฒนธรรม โดยพิจารณาจากภูมิปัญญาในการให้นิยามของคนในท้องถิ่นเป็นสำคัญ ด้วยการเก็บข้อมูลจากเอกสารและข้อมูลภาคสนาม 905 หมู่บ้าน แล้ววิเคราะห์ตามแนวคิดทางคติชนวิทยาเกี่ยวกับภาษาพื้นบ้านและแนวคิดภูมินาม ซึ่งเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะพรรณนาวิเคราะห์ ผลการศึกษาปรากฏว่า ภูมินามหมู่บ้านมีประวัติความเป็นมาและคุณค่าที่สะท้อนให้เห็นถึงลักษณะต่าง ๆ ของชุมชนในจังหวัดน่าน 7 ประการ ได้แก่ 1) ลักษณะทางภูมิศาสตร์ซึ่งมีภูมิประเทศที่หลากหลายโดยเฉพาะแหล่งน้ำ ป่า และพื้นที่สูง 2) พรรณพืชพรรณสัตว์ที่สะท้อนให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติ 3) ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นอันเป็นภาพสะท้อนของอดีตที่แสดงถึงร่องรอยความเป็นมาของจังหวัดน่าน 4) ตำนานและนิทานพื้นบ้านซึ่งเป็นนิทานประจำถิ่นที่เกี่ยวข้องกับความเชื่อทางศาสนา บุคคลในประวัติศาสตร์ ทรัพย์สมบัติหรือสิ่งลึกลับ และนิทานชีวิตที่เหตุการณ์เกิดขึ้นในท้องถิ่น ซึ่งสะท้อนให้เห็นความเชื่อและโลกทัศน์ของผู้คนในพื้นที่ 5) วิถีชีวิตของผู้คนในจังหวัดน่าน ประกอบด้วยการประกอบอาชีพ เครื่องมือเครื่องใช้ การจัดการน้ำของชุมชน ประเพณีและพิธีกรรม ตลอดจนการคมนาคมขนส่ง 6) ความเชื่อและค่านิยมทั้งส่วนที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติ รวมทั้งส่วนที่เป็นความเชื่อและค่านิยมเกี่ยวกับมงคลนาม และ 7) ลักษณะทางการปกครอง ได้แก่ การแยกหมู่บ้านและการตั้งหมู่บ้านใหม่ แสดงให้เห็นว่าภูมินามหมู่บ้านมีความสัมพันธ์กับมิติทางการปกครองโดยเฉพาะเรื่องของการแบ่งเขตพื้นที่ อนึ่ง ภูมินามของหมู่บ้านมีคุณค่าต่อคนในท้องถิ่นโดยเฉพาะในตระหนักรู้ถึงความเป็นมาของท้องถิ่นของตน ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงการนิยามตัวตนของผู้คนในชุมชนจังหวัดน่าน อันจะนำไปสู่การสร้างชุมชนที่เข้มแข็งในมิติต่าง ๆ ด้วย

คำสำคัญ: ภูมินาม ชื่อหมู่บ้าน การตั้งชื่อแบบพื้นบ้าน

¹ วิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

* Corresponding author. E-mail: olanna@hotmail.com

บทนำ

จังหวัดน่านมีความสำคัญมาตั้งแต่โบราณ เริ่มจากการเป็นนครรัฐขนาดเล็กซึ่งก่อตัวขึ้นราวกลางพุทธศตวรรษที่ 18 บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำน่านและแม่น้ำสาขาในหุบเขาทางตะวันออกของภาคเหนือ และมีการพัฒนาการด้านประวัติศาสตร์ในยุคสมัยต่าง ๆ เรื่อยมา พื้นที่จังหวัดน่านมีความหลากหลายทั้งทางด้านภูมิศาสตร์และผู้คน กล่าวคือ มีภูมิประเทศที่เป็นทั้งภูเขา ป่าไม้ ที่ราบลุ่ม ตลอดจนมีลำน้ำที่เป็นต้นน้ำลำคัญ อีกทั้งมีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ อพยพมาอาศัยอยู่ร่วมกัน เพราะเป็นเมืองที่มีอาณาเขตติดกับต่างประเทศ ก่อให้เกิดเป็นสังคัมพหุวัฒนธรรมที่มีวิถีชีวิตน่าสนใจ (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, 2544) ด้วยปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ส่งผลให้พื้นที่จังหวัดน่านอุดมไปด้วยแหล่งท่องเที่ยวทั้งทางธรรมชาติและวัฒนธรรม อีกทั้งเป็นเส้นทางการค้าระหว่างประเทศ ในปัจจุบันนับว่าเป็นจังหวัดหนึ่งของภาคเหนือที่มีบทบาทสำคัญทั้งในด้านเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว ดังนั้นการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องราวของจังหวัดน่านเพื่อให้เกิดความเข้าใจและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการพัฒนาพื้นที่จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่ง

การศึกษานามในจังหวัดน่านเป็นแนวทางหนึ่งที่จะทำให้เข้าใจเกี่ยวกับพื้นที่นี้อย่างชัดเจน ทั้งนี้ ภูมินาม (Toponym) หมายถึง การศึกษาชื่อของสถานที่ ซึ่งจัดเป็นส่วนหนึ่งของศาสตร์ที่ว่าด้วยการศึกษาเกี่ยวกับชื่อของสิ่งต่าง ๆ ที่อยู่ในภาษา (Onomastics) (สุจริตลักษณ์ ตีพดุง, 2543) การศึกษานามนั้นมีความสำคัญอย่างยิ่งดังที่เรื่องเดช ปันเขื่อนขันธ์ (2538) กล่าวไว้ว่า “ชื่อของสถานที่ต่าง ๆ มีความสำคัญต่อการศึกษาประวัติศาสตร์ความเป็นมาของมนุษยชาติ เนื่องจากชื่อสถานที่เหล่านั้นมีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกับลักษณะทางสังคมวิทยา มานุษยวิทยา และวัฒนธรรม จึงเป็นหลักฐานประการหนึ่งที่บ่งบอกความเป็นมาของท้องถิ่นต่าง ๆ ได้เป็นอย่างดี” (น. 20) ซึ่งชื่อหมู่บ้านนับว่าใกล้ชิดกับผู้คนมากที่สุด เนื่องจากกำหนดขึ้นโดยกลุ่มชนที่อยู่ในสถานที่เดียวกัน ได้ตกลงและเข้าใจตรงกันเกี่ยวกับความหมายและที่มาของภูมินามนั้น ๆ ทำให้ภูมินามหมู่บ้านเป็นสิ่งที่มีความหมายถึง สิ่งที่มีประโยชน์หรือมีมูลค่าสูง (สำนักงานราชบัณฑิตยสภา, 2556) ในฐานะที่สามารถสะท้อนให้เห็นสภาพและประวัติความเป็นมาของพื้นที่ทั้งทางกายภาพและสังคมวัฒนธรรมได้อย่างลึกซึ้ง

ด้วยเหตุนี้จึงน่าสนใจที่จะศึกษาคุณค่าดังกล่าวโดยละเอียดยิ่งขึ้น เพื่อให้เห็นประโยชน์ของสภาพภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ ภาษา วัฒนธรรม และวิถีชีวิตของผู้คนในจังหวัดน่านที่สะท้อนผ่านทางภูมินามหมู่บ้าน และจากคุณค่าขององค์ความรู้ที่ชุมชนอาจนำไปประยุกต์ใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นอย่างยั่งยืนต่อไปได้ทั้งด้านการปกครองและการท่องเที่ยว เพราะคุณค่าที่สะท้อนผ่านทางภูมินามหมู่บ้านจะทำให้ประชาชนเกิดความภูมิใจในท้องถิ่นของตน และสามารถอธิบายรายละเอียดต่าง ๆ เกี่ยวกับพื้นที่ได้อย่างชัดเจน อีกทั้งทำให้เกิดการฟื้นฟูอนุรักษ์สิ่งต่าง ๆ ให้สัมพันธ์กับสถานที่เดิมอีกด้วย

ทบทวนวรรณกรรม

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ทบทวนแนวคิดทฤษฎีและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อใช้เป็นกรอบในการวิเคราะห์เกี่ยวกับคุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่าน อันจะทำให้เข้าใจเกี่ยวกับประวัติที่มาตลอดจนคุณค่าที่สะท้อนผ่านภูมินามหมู่บ้านได้อย่างชัดเจน ดังต่อไปนี้

1. แนวคิดทฤษฎีที่เกี่ยวข้อง

1.1 แนวคิดเกี่ยวกับภาษาพื้นบ้าน (Folk Speech) อันได้แก่ ภาษาที่กลุ่มชนต่าง ๆ ใช้อยู่ในวิถีชีวิตโดยทั่วไป รวมทั้งการแสดงออก การใช้คำ และการตั้งชื่อที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ จำแนกเป็น 2 ประเภท ได้แก่ ภาษาถิ่นซึ่งเป็นภาษาเฉพาะของกลุ่มคนในท้องถิ่นต่าง ๆ และภาษาเฉพาะแบบซึ่งเป็นภาษาที่ใช้ในชีวิตประจำวัน แต่มีรูปแบบเฉพาะในการเรียบเรียงถ้อยคำและการสื่อความหมายที่แตกต่างกันออกไป (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, 2543) ทั้งนี้ ภาษาพื้นบ้านของแต่ละกลุ่มชนมีความสำคัญเพราะนอกจากจะใช้ในการสื่อสารความรู้ ความคิด ความรู้สึก ตลอดจนเรื่องราวต่าง ๆ แล้ว ยังเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะบางอย่างในการใช้ชีวิตและโลกทัศน์ของกลุ่มชนนั้น ๆ ได้ โดยเฉพาะภาษาที่เกี่ยวข้องกับการตั้งชื่อแบบพื้นบ้าน (Folk Naming) เป็นเรื่องที่กว้างขวางมาก เพราะมีสิ่งต่าง ๆ มากมายที่เราสามารถตั้งชื่อให้ได้ อาทิ ชื่อสถานที่ อันจะบ่งบอกลักษณะภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ และสภาพสังคมวัฒนธรรม เนื่องจากเป็นชื่อที่ตั้งสำหรับชุมชนอีกด้วย

1.2 แนวคิดเกี่ยวกับภูมินาม (Toponym) หมายถึง ชื่อที่ใช้เรียกขานสถานที่ที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ทั่วไป ทั้งนี้ ภูมินามมักตั้งและกำหนดให้มีความแตกต่างเบื้องต้นทางพื้นที่ เพื่อจะได้สามารถเรียกบ่งบอกสถานที่ต่าง ๆ ได้อย่างจำเพาะเจาะจง (ไพฑูริย์ ปิยะปรภรณ์, 2537) ซึ่งผู้ที่ตั้งภูมินามส่วนมาก ได้แก่ ผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานอยู่ในสถานที่นั้น ๆ และด้วยเหตุที่การตั้งชื่อเรียกสถานที่หรือภูมินามเกี่ยวข้องกับผู้อยู่กับคน ทำให้ภูมินามมีนัยยะประการที่สามารถบ่งบอกถึงวิถีคิด วิถีชีวิต และวัฒนธรรมของกลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในสถานที่นั้นได้ ดังนั้นในการศึกษาภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของ กลุ่มชนจึงอาจศึกษาได้จากการตั้งภูมินามนี้ได้ทางหนึ่ง

2. เอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

2.1 เอกสารงานวิจัยที่เป็นการศึกษารวบรวม มุ่งเน้นรวบรวมและอธิบายประวัติของชื่อสถานที่ต่าง ๆ โดยอาจจำแนกตามเขตพื้นที่ รวมทั้งวิเคราะห์ที่มาของภูมินามแต่ละแห่งแล้วจึงจัดกลุ่มข้อมูล เช่น งานวิจัยเรื่อง *ภูมินามจังหวัดพิษณุโลก* ของเสนาหา บุญรักษ์ และทิพย์สุดา นัยทรัพย์ (2542) ซึ่งเป็นการรวบรวมประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ แม่น้ำ ลำคลอง ถ้ำ น้ำตก ภูเขา วัด และถนน ในจังหวัดพิษณุโลก เป็นต้น

2.2 เอกสารงานวิจัยที่เป็นการศึกษาเชิงภาษาศาสตร์ มุ่งเน้นการศึกษาภูมินามโดยใช้แนวคิด ทฤษฎี และวิธีการทางภาษาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือในการวิเคราะห์โครงสร้างของคำที่นำมาตั้งเป็นภูมินาม เช่น งานวิจัยเรื่อง *ชื่อหมู่บ้านในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย : กาญจนบุรี นครปฐม ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร* ของสุจิตลักษณ์ ดีผดุง (2547) โดยวิเคราะห์โครงสร้างทางภาษา

ของชื่อหมู่บ้าน โครงสร้างทางความหมายของนามทั่วไปที่ใช้เป็นคำแรกของชื่อหมู่บ้าน และการเน้นย้ำความถี่ของนามทั่วไปที่ใช้เป็นคำแรกของชื่อหมู่บ้าน

2.3 เอกสารงานวิจัยที่มุ่งเน้นศึกษาเชิงภูมิศาสตร์ เช่น บทความเรื่องภูมินามการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ : วิเคราะห์รูปแบบทางภูมิศาสตร์ของนามทั่วไป ของไพฑูรย์ ปิยะปกรณ์ (2537) ซึ่งเป็นการศึกษารูปแบบทางภูมิศาสตร์ การกระจายของนามทั่วไป นามทั่วไปกับปัจจัยการเลือกที่ตั้งเริ่มแรกในการตั้งถิ่นฐานในชนบท และความหมายของนามทั่วไปตามภาษาถิ่นกับศัพท์ภูมิศาสตร์ในภูมินามของหมู่บ้าน

จากการทบทวนเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องจะเห็นได้ว่าภูมินามนั้นมีการศึกษากันอย่างแพร่หลายในหลายท้องถิ่นและหลายแง่มุม ลักษณะของการศึกษามีทั้งการรวบรวมประวัติความเป็นมา การศึกษาเชิงภาษาศาสตร์ และการศึกษาเชิงภูมิศาสตร์ ซึ่งการศึกษาในแต่ละแนวทางยังมีลักษณะปลีกย่อยที่แตกต่างกันลงไปอีกมาก

วัตถุประสงค์

1. เพื่อรวบรวมและศึกษาประวัติความเป็นมาของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่าน
2. เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในฐานะที่เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพ ตลอดจนสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน

ขอบเขตในการวิจัย

ภูมินามหมู่บ้านที่นำมาวิจัยในครั้งนี้ เป็นชื่อหมู่บ้านและชุมชนใน 15 อำเภอของจังหวัดน่าน รวม 905 หมู่บ้าน ได้แก่ อำเภอเมืองน่าน (121 หมู่บ้าน) อำเภอเวียงสา (128 หมู่บ้าน) อำเภอนาน้อย (68 หมู่บ้าน) อำเภอปัว (107 หมู่บ้าน) อำเภอเชียงกลาง (60 หมู่บ้าน) อำเภอท่าวังผา (91 หมู่บ้าน) อำเภอทุ่งช้าง (40 หมู่บ้าน) อำเภอแม่จริม (38 หมู่บ้าน) อำเภอบ้านหลวง (26 หมู่บ้าน) อำเภอนาหมื่น (48 หมู่บ้าน) อำเภอสันติสุข (31 หมู่บ้าน) อำเภอบ่อเกลือ (39 หมู่บ้าน) อำเภอเฉลิมพระเกียรติ (22 หมู่บ้าน) อำเภอสองแคว (25 หมู่บ้าน) และอำเภอภูเพียง (61 หมู่บ้าน)

วิธีดำเนินการวิจัย

1. สืบหาข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องภูมินาม การตั้งชื่อหมู่บ้าน และข้อมูลทั่วไปของจังหวัดน่าน จากหนังสือ วิทยานิพนธ์ งานวิจัย และเอกสารต่าง ๆ รวมทั้งรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับจำนวนและชื่อหมู่บ้านจากทำเนียบท้องที่ของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย นอกจากนี้ ตรวจสอบความถูกต้องและความเป็นปัจจุบันของข้อมูลจากที่ว่าการอำเภอและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในจังหวัดน่าน

2. เก็บข้อมูลภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่านทั้งจากเอกสารและข้อมูลภาคสนามในประเด็นต่าง ๆ ได้แก่ ความหมายและประวัติความเป็นมาของภูมินามหมู่บ้าน ลักษณะสำคัญบางประการของหมู่บ้านที่อาจเกี่ยวข้อง

กับคุณค่าของภูมินาม และประวัติศาสตร์ของหมู่บ้าน เพื่อให้เห็นคุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในฐานะเป็นเครื่องสะท้อนลักษณะทางกายภาพและสังคมวัฒนธรรมในจังหวัดน่าน โดยใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก (In-Depth Interview) จากผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านละ 1 คน ด้วยชุดคำถามเดียวกันกระจายผ่านผู้ช่วยวิจัยลงไปในพื้นที่ครอบคลุม 905 หมู่บ้าน ในระยะเวลา 1 ปี รวมทั้งมีการสอบถามกับประชาชนชาวบ้านหรือผู้เฒ่าผู้แก่ในพื้นที่ ตลอดจนเอกสารทางราชการขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นบางแห่งที่มีการเก็บรวบรวมไว้ เพื่อตรวจสอบถึงความน่าเชื่อถือของข้อมูล อย่างไรก็ตาม ความเป็นมาของภูมินามหมู่บ้านนี้เป็นคำบอกเล่าที่สืบทอดต่อกันมาแบบปากต่อปากจึงยากจะตัดสินว่าสำนวนใดผิดหรือถูก ดังนั้นหากพบความเป็นมาของภูมินามมากกว่าหนึ่งสำนวนก็จะนำมาศึกษาทั้งหมด

3. วิเคราะห์ประวัติความเป็นมาและคุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่าน ผ่านกรอบแนวคิดเกี่ยวกับภาษาพื้นบ้าน (Folk Speech) โดยเฉพาะการตั้งชื่อแบบพื้นบ้าน (Folk Naming) ซึ่งเป็นการสื่อสารความรู้ ความคิด ความรู้สึก ตลอดจนเรื่องราวต่าง ๆ และสะท้อนให้เห็นถึงการใช้ชีวิตและ โลกทัศน์ของกลุ่มชนนั้น ๆ ประกอบกับแนวคิดเรื่องภูมินาม (Toponym) อันจะแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่านกับวัฒนธรรมและสภาพแวดล้อม เพื่อชี้ให้เห็นคุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในฐานะเป็นเครื่องสะท้อนลักษณะทางภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วิถีชีวิต ค่านิยม ภาษา และวัฒนธรรมท้องถิ่น เป็นต้น

4. เรียบเรียง สรุปผลการศึกษา และข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัย

จากการวิเคราะห์พบว่าภูมินามหมู่บ้านมีคุณค่าในฐานะที่เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นประวัติความเป็นมา และลักษณะต่าง ๆ ของพื้นที่ในจังหวัดน่านทั้งที่เป็นกายภาพและสังคมวัฒนธรรม โดยจำแนกได้เป็น 7 ประการดังต่อไปนี้

1. **คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่หลากหลาย** ซึ่งแสดงถึงความสัมพันธ์ระหว่างผู้คนกับพื้นที่ ฐานทรัพยากรทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมรอบตัว รวมถึงค่านิยมในการตั้งถิ่นฐาน ทั้งนี้ภูมิประเทศที่สะท้อนผ่านภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่านมีทั้งสิ้น 12 ลักษณะ ได้แก่

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นแหล่งน้ำ ปรากฏมากที่สุดใภูมินามหมู่บ้าน เพราะการตั้งถิ่นฐานนั้นจำเป็นต้องอาศัยน้ำในการอุปโภคบริโภคและใช้ในการเกษตร ประกอบด้วยแหล่งน้ำ 9 ประเภท ได้แก่ ลำน้ำหรือลำห้วย หนองน้ำหรือแอ่งน้ำ วังน้ำ สบหรือที่บรรจบกันของสายน้ำ แหล่งต้นน้ำ ร่องน้ำ น้ำบ่อ น้ำลัด และน้ำพุหรือตาน้ำ เช่น บ้านน้ำปาน บ้านห้วยหยวก บ้านหนองห้า บ้านวังต้า บ้านสบบัว บ้านขุนน้ำจอน บ้านร่องแง บ้านบ่อแก้ว บ้านน้ำลัด และบ้านน้ำพุ เป็นต้น ซึ่งการปรากฏภูมินามที่มาจากแหล่งน้ำจำนวนมากยังแสดงให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของจังหวัดน่านอีกด้วย

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นพื้นที่ริมน้ำ เกิดขึ้นคู่กันกับแหล่งน้ำประเภทต่าง ๆ นับเป็นภูมิประเทศที่ปรากฏให้เห็นในภูมินามหมู่บ้านจำนวนมาก เป็นต้นว่า บ้านท่าวังผา บ้านท่าล้อ และบ้านฝั่งหมื่น

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นหาดหรือแก่ง เป็นภูมิประเทศที่มักพบคู่กับแหล่งน้ำที่เป็นลำน้ำหรือ ลำห้วย เช่น บ้านหาดปลาแห้ง บ้านห้วยหาด และบ้านแก่งโสภา เป็นต้น

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นป่า แสดงให้เห็นถึงความสมบูรณ์ของพื้นที่ป่าในจังหวัดน่าน ซึ่งป่าที่พบใน ภูมินามหมู่บ้านมีหลายลักษณะ ได้แก่ ป่าหรือดง ป่าแพะ ป่าดัด และป่าเหล่า เช่น บ้านป่าเหียง บ้านดงป่าสัก บ้านป่าแพะ บ้านดัด และบ้านเหล่า เป็นต้น

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นท้องทุ่ง เป็นที่ราบโล่งโดยบางครั้งอาจหมายถึงพื้นที่ที่เป็นทุ่งนาด้วย เป็นต้นว่า บ้านทุ่งทอง บ้านทุ่งกวาง บ้านทุ่งกลาง และบ้านทุ่งผึ้ง

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นภูเขาและหน้าผา เนื่องจากจังหวัดน่านมีเทือกเขาที่สลับซับซ้อนล้อมรอบ และมียอดดอยที่สำคัญอยู่หลายแห่ง ลักษณะดังกล่าวจึงสะท้อนให้เห็นในภูมินามหมู่บ้านได้ เช่น บ้านดอยงาม บ้านภูอกอก บ้านผาน้ำย้อย และบ้านผาหลัก เป็นต้น

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่แคบ ช่องเขา และหุบเขา เกิดจากพื้นที่ที่เป็นภูเขา เช่น บ้านกิวน้ำ บ้านกิวจันทร์ และบ้านกิวม่วง เป็นต้น

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นถ้ำ มีลักษณะเป็นโพรงที่ลึกเข้าไปในภูเขา ได้แก่ บ้านถ้ำเวียงแก และบ้านผาเวียง (ชื่อถ้ำ)

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่สูง เนิน หรือที่ดอน นิยมใช้สำหรับตั้งถิ่นฐานเนื่องจากน้ำไม่ท่วม อาทิ บ้านดอนมูล บ้านดอนเฟื่อง บ้านดอนไชย บ้านสันพยอม บ้านสันกลาง และบ้านเด่นใหม่ เป็นต้น

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นที่ลุ่มหรือพื้นที่ต่ำ มักมีผู้คนเข้าไปอยู่อาศัย เนื่องจากเหมาะสำหรับการเกษตร และส่วนมากอยู่ใกล้แหล่งน้ำ เช่น บ้านปง และบ้านก๊อด เป็นต้น

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นช่องทางหรือถนน ซึ่งมนุษย์เป็นผู้สร้างขึ้น ได้แก่ ชุมชนประตูปล่อง (ช่องทางที่สามารถทะลุได้) และบ้านตาน้อย (น่าจะมาจากภาษาลัวะ แปลว่า ทาง)

ลักษณะภูมิประเทศที่เป็นดิน หิน และแร่ต่าง ๆ เป็นการบ่งบอกถึงทรัพยากรที่มีอยู่ในพื้นที่ของหมู่บ้าน นั้น โดยจำแนกเป็น 4 ลักษณะ คือ ดินทราย ดินโป่ง หิน (ผา) และแร่ควอตซ์หรือแก้ว เป็นต้นว่า บ้านนาทราย บ้านห้วยโป่ง บ้านน้ำหิน บ้านนาผา และบ้านห้วยแก้ว

ทั้งนี้ คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนภูมิประเทศของพื้นที่นอกจากจะทำให้เห็นลักษณะกายภาพในการตั้งถิ่นฐานของผู้คนในบริเวณดังกล่าวแล้ว ยังมีคุณค่าที่ทำให้ชุมชนได้ตระหนักถึงสภาพแวดล้อมและการพัฒนาพื้นที่ให้คงสภาพเดิมไว้ เป็นต้นว่า แหล่งต้นน้ำ ป่า และที่ลุ่มน้ำ ดังเช่นที่ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส, 2559) ร่วมกับกลุ่มเยาวชนในพื้นที่ร่วมสำรวจป่าและแหล่งต้นน้ำเพื่อทำการอนุรักษ์ในบริเวณบ้านขุนน้ำลาด ตำบลงอบ อำเภอยางชุมน้อย เนื่องจากหมู่บ้านนี้เป็น “ขุน” หมายถึง ต้นตอ จุดกำเนิด หรือแหล่งกำเนิด (อุดม รุ่งเรืองศรี, 2547) ซึ่งในที่นี้เป็นต้นกำเนิดของลำน้ำนั่นเอง

2. คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนพรณพีชพรณสัตว์ในพื้นที่ เป็นการบันทึกชื่อและลักษณะของพีชพรณในท้องถิ่น อีกทั้งบ่งบอกถึงค่านิยมในการตั้งชุมชน เนื่องจากมักเลือกตั้งถิ่นฐานในบริเวณที่มีทรัพยากรธรรมชาติอยู่มาก เพราะสามารถนำพีชพรณต่าง ๆ มาใช้ประโยชน์ได้หลากหลาย นอกจากนี้ พรณพีชบางชนิดยังเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมของท้องถิ่นอีกด้วย โดยพบไม้ยืนต้น 58 ชนิด ไม้ล้มลุก 17 ชนิด ไม้ไผ่ 7 ชนิด ไม้เถา 3 ชนิด ไม้หญ้า 4 ชนิด และไม้พื้นเมืองอื่น ๆ 2 ชนิด เป็นต้นว่า บ้านดู่ต้นฮ้าง (ประตูและกร่าง) บ้านสลี (โพธิ์) บ้านบอน บ้านเฮี้ย (ไผ่เฮี้ยะ) บ้านห้วยส้มป่อย และบ้านหนองเตา (สาหร่ายเตา) ส่วนพรณสัตว์ที่พบในภูมินามหมู่บ้านปรากฏสัตว์บก 10 ชนิด สัตว์น้ำ 5 ชนิด สัตว์ปีก 4 ชนิด และแมลง 3 ชนิด เช่น บ้านวัวแดง บ้านเอน (ปลาอีสก) บ้านโกเถื่อน และบ้านต้นผึ้ง เป็นต้น ภูมินามหมู่บ้านเหล่านี้แสดงถึงแหล่งทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ ซึ่งเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์แต่ละชนิดไม่ว่าจะเป็นป่าไม้และแหล่งน้ำ

ทั้งนี้ คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านดังกล่าวนอกจากจะแสดงให้เห็นความผูกพันระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติแล้ว ยังทำให้ชุมชนสามารถใช้เป็นแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟูพรณพีชและพรณสัตว์ที่เป็นจุดเด่นของพื้นที่ให้คงอยู่ เพื่อไว้ใช้ประโยชน์ต่าง ๆ ต่อไปในอนาคตได้

3. คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ที่ไม่ได้มองจากศูนย์กลาง แต่ใช้ข้อมูลจากท้องถิ่น จึงเป็นประวัติศาสตร์ที่มีชีวิตชีวาอยู่เสมอ เพราะข้อมูลเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาตามการรับรู้และการเปลี่ยนแปลงของสังคมพื้นบ้าน ทำให้เข้าใจถึงวิวัฒนาการทางความคิดและการแสดงออกของสังคมอย่างชัดเจน (ธิดา สารยา, 2525) เนื่องจากภูมินามหมู่บ้านสัมพันธ์อยู่กับสังคมและวัฒนธรรมของกลุ่มชนในพื้นที่ซึ่งเป็นหลักฐานที่บ่งบอกร่องรอยประวัติศาสตร์ท้องถิ่นในจังหวัดน่านได้เป็นอย่างดี ซึ่งอาจจำแนกเป็น 6 ลักษณะ ได้แก่

ภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนให้เห็นเหตุการณ์สำคัญที่เคยเกิดขึ้นในชุมชนนั้น ๆ เหตุการณ์ดังกล่าวมักเป็นเรื่องที่มีผลกระทบต่อชาวบ้าน หรือเป็นเรื่องที่สังเกตจดจำของคนในชุมชนและคนในละแวกใกล้เคียง ได้แก่ เหตุการณ์การก่อตั้งหมู่บ้านหรือเหตุปัจจัยในการเกิดขึ้นของหมู่บ้าน เหตุการณ์ที่แสดงถึงความเป็นมาของหมู่บ้าน เหตุการณ์แปลกประหลาดมหัศจรรย์ที่เคยเกิดขึ้นในพื้นที่ และเหตุการณ์ปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่มีลักษณะพิเศษ เป็นต้นว่า บ้านทัพพาน ซึ่งในอดีตกองทัพพม่า (ม่าน) มาตั้งทัพอยู่บริเวณนี้เพื่อตีเมืองน่านน้อย แต่เจ้าเมืองน่านน้อยยกทัพเข้าโจมตีก่อน ทัพพม่าจึงพ่ายหนีกลับไป

ภูมินามหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ส่วนมากเป็นบุคคลที่เคยมีบทบาทต่อชุมชนหรือเป็นที่รู้จักและเคารพนับถือของผู้คนในท้องถิ่นนั้น แบ่งเป็น 3 กลุ่ม ประกอบด้วย ผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน ซึ่งอาจเป็นผู้เข้ามาบุกเบิกพื้นที่หรือเป็นผู้นำชาวบ้านอพยพมาตั้งถิ่นฐาน บุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับชุมชนในแต่ละยุคสมัย และบุคคลในตำนานหรือเรื่องเล่าซึ่งมีความสัมพันธ์กับความเป็นมาของท้องถิ่น เช่น บ้านเขื่อนแก้ว ซึ่งตั้งตามชื่อผู้นำหมู่บ้านคนแรก คือ แสนหลวงเขื่อนแก้ว เป็นต้น

ภูมินามหมู่บ้านที่ปรากฏเรื่องราวของกลุ่มชนหรือชาติพันธุ์ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กล่าวคือ จังหวัดน่านประกอบด้วยกลุ่มชนและกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ มาอาศัยอยู่ร่วมกันตั้งแต่โบราณ ก่อให้เกิดพัฒนาการ

ของชุมชนและผู้คนที่หลากหลาย มีการผสมกลมกลืนทางสังคมและวัฒนธรรม ซึ่งกลุ่มชนเหล่านี้ก็กลายเป็นอีกส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ท้องถิ่นจังหวัดน่าน จำแนกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มชนจากท้องถิ่นอื่นทั้งที่มาจากจังหวัดน่านเอง และเขตพื้นที่ใกล้เคียง เป็นต้นว่า จังหวัดเชียงราย จังหวัดพะเยา จังหวัดแพร่ และจังหวัดอุตรดิตถ์ รวมไปถึงประเทศเพื่อนบ้าน เป็นต้นว่า ลาว และจีนตอนใต้ ซึ่งอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐาน เป็นต้นว่า บ้านพาน ที่ชาวบ้านอพยพมาจากเมืองพาน ซึ่งปัจจุบันอยู่ในจังหวัดเชียงราย ตลอดจนกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับท้องถิ่น ประกอบด้วย 7 กลุ่มชาติพันธุ์ คือ ไทลื้อ ไทพวน ไทใหญ่ ลัวะ อีมีปี่ (ก่อ) พม่า (ม่าน) และลาว อาทิง บ้านน้ำเกาะ ซึ่งเพี้ยนมาจากน้ำก่อ เนื่องจากเป็นหมู่บ้านของชาวก่อหรือชาวอีมีปี่ เป็นต้น

ภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนให้เห็นประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเกี่ยวกับสถานที่สำคัญของชุมชน แบ่งเป็น 8 ลักษณะ ได้แก่ วัดหรือศาสนสถานซึ่งเป็นที่เคารพนับถือของคนในพื้นที่ โบราณสถานและแหล่งเมืองโบราณ บ้านเรือนหรือที่พักซึ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของชาวบ้าน สถานที่สาธารณประโยชน์ของท้องถิ่น สถานที่เกี่ยวกับการคมนาคมขนส่ง สถานที่ราชการและโรงเรียน บ่อเกลือที่พบในจังหวัดน่านซึ่งเป็นแหล่งผลิตเกลือสินเธาว์ธรรมชาติที่สำคัญมาแต่โบราณ และนิคมโรคเรื้อนซึ่งถูกจัดตั้งขึ้นตามมาตรการควบคุมโรคในอดีต อนึ่งสถานที่เหล่านี้มักมีความพิเศษ และมีความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตของผู้คนตลอดจนพัฒนาการของชุมชนนั้น ๆ ด้วย เป็นต้นว่า บ้านเจดีย์ ซึ่งมาจากพระธาตุเจดีย์สำคัญในชุมชน หรือบ้านปางช้าง ซึ่งมาจากที่พักเลี้ยงช้างของผู้คนที่เข้ามาทำไม้ในอดีต

ภูมินามหมู่บ้านที่มาจากวัตถุหรือสิ่งของสำคัญของท้องถิ่นนั้นนับเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์อย่างหนึ่ง ในที่นี้พบภูมินามหมู่บ้านที่มาจากพระพุทธรูปสำคัญ รวมถึงสิ่งของที่เกี่ยวกับชุมชน เช่น บ้านหลักหมื่นที่มาจากเสาแดนเมืองหลักที่หนึ่งหมื่นที่ปรากฏอยู่ในพื้นที่ เป็นต้น

ภูมินามหมู่บ้านที่แสดงตำแหน่งที่ตั้งและขนาดของชุมชน นับเป็นประวัติศาสตร์ที่บ่งบอกถึงลักษณะทางกายภาพของชุมชนนั้นว่ามีการตั้งถิ่นฐานอยู่ ณ บริเวณใด ทั้งยังแสดงให้เห็นถึงพัฒนาการของชุมชนด้วย แบ่งเป็น 7 ลักษณะ ได้แก่ ตั้งอยู่ศูนย์กลางของพื้นที่ ตั้งอยู่ตำแหน่งทางเหนือและทางใต้ ตั้งอยู่ทางตอนบน ตอนล่าง ตั้งอยู่ด้านนอกด้านใน ตั้งอยู่ตำแหน่งด้านข้างหรือฝั่งตรงข้าม ตั้งอยู่ในตำแหน่งที่มีระยะทางใกล้หรือไกลกับจุดหมายตาซึ่งมักเป็นสถานที่สำคัญในบริเวณนั้น ๆ และขนาดของชุมชน เช่น บ้านกลางเวียง บ้านไหล่น่านเหนือ บ้านหวนา บ้านนาเหลืองโน และบ้านหลวง เป็นต้น

คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในด้านนี้มีประโยชน์อย่างยิ่งต่อชุมชนเพราะบ่งบอกถึงรากเหง้าความเป็นมา อันจะสร้างการตระหนักรู้และความภูมิใจให้แก่ผู้คน รวมทั้งสามารถนำไปจัดการในรูปแบบอื่น ๆ ได้ด้วย เช่น การใช้ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเป็นทรัพยากรการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของบ้านปอสวก ตำบลปอสวก อำเภอเมืองน่าน ซึ่งจัดทำร่วมกับองค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน (อพท, 2559) หรือบ้านหลักหมื่น ตำบลนาทะนุง อำเภอนาหมื่น ซึ่งนำประวัติศาสตร์ท้องถิ่นมาประกอบในการสร้างศาลหลักเมืองนาหมื่นที่เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวบ้านและมีประเพณีบวงสรวงเป็นประจำทุกปีด้วย เป็นต้น

4. คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนตำนานและนิทานพื้นบ้าน ประเภทนิทานประจำถิ่น (Local Legends) ซึ่งเป็นเรื่องเล่าที่เกี่ยวกับสถานที่โดยเฉพาะ อาจจะเป็นชื่อ ลักษณะเด่นทางภูมิศาสตร์ หรือประวัติของสถานที่ ซึ่งนิทานเหล่านี้จะสะท้อนให้เห็นความเชื่อและโลกทัศน์ของกลุ่มชนนั้นได้ (เสาวลักษณ์ อนันตศานต์, 2548) ภูมินามหมู่บ้านที่มาจากตำนานและนิทานพื้นบ้านจึงเป็นข้อมูลซึ่งมีประโยชน์ในการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่นด้วย ในที่นี้จำแนกได้เป็น 4 ประเภท ได้แก่

นิทานเกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนา ซึ่งผสมผสานกันอยู่ระหว่างนิทานประจำถิ่นและนิทานที่มาจากพระพุทธศาสนา โดยมักกล่าวถึงการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าหรือพระสาวกที่เดินทางมาในพื้นที่ แสดงถึงความผูกพันของชาวบ้านกับพระพุทธศาสนาและสะท้อนให้เห็นความสำคัญของพระพุทธศาสนาในความเชื่อของชาวบ้าน อีกทั้งยังเป็นร่องรอยของการเผยแผ่พระพุทธศาสนาเข้ามาในดินแดนภาคเหนืออีกด้วย เช่น บ้านปางสนุก ซึ่งมาจากนิทานว่าพระพุทธเจ้าบิณฑบาตมายังบริเวณนี้ ชาวบ้านนำอาหารมาใส่บาตรจนล้นและหนักทำให้สายสนุกบาตรซึ่งใช้คล้องบาตรกับไหล่ขาด เป็นต้น

นิทานเกี่ยวกับบุคคลในประวัติศาสตร์ ซึ่งภูมินามหมู่บ้านลักษณะดังกล่าวนี้เป็นข้อมูลที่มีคุณค่าทั้งในการศึกษาโลกทัศน์ของชาวบ้านและประวัติศาสตร์ท้องถิ่น บุคคลที่ปรากฏในตำนานและนิทานพื้นบ้านมักเป็นบุคคลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการปกครองหรือความเชื่อของผู้คนในอดีต ในที่นี้พบนิทานเกี่ยวกับพญาการเมือง ซึ่งเป็นเจ้าผู้ครองเมืองวรนคร (เมืองบัว) ในช่วง พ.ศ.1891-1906 และเป็นผู้อพยพมาสร้างเมืองภูเพียงแช่แห้ง เมื่อ พ.ศ.1902 ได้แก่ นิทานที่เล่าว่าพญาการเมืองเสด็จมาพระธาตุแช่แห้ง ทรงชี้พระหัตถ์ไปยังหมู่บ้านนี้ จึงได้ชื่อว่าบ้านพระหัตถ์ และเพี้ยนเป็นบ้านป่าหัดในปัจจุบัน

นิทานเกี่ยวกับทรัพย์สินสมบัติหรือสิ่งลึกลับ เกิดจากจินตนาการผสมผสานกับเรื่องราวความเป็นมาของสถานที่หรือบุคคลสำคัญในท้องถิ่น แม้ว่าภูมินามหมู่บ้านที่มาจากนิทานลักษณะนี้จะมีเนื้อหาที่เกินความเป็นจริง แต่ก็อาจมีร่องรอยบางส่วนของประวัติศาสตร์หรือโลกทัศน์ของผู้คนในท้องถิ่นรวมอยู่ด้วย เช่น นิทานที่เล่าถึงปู่ละหึ่ง (ยักษ์) หาบก้อนผาใหญ่มา เมื่อถึงบริเวณนี้หยุดพักวางหาบลง ได้พบนกหัสติลิงค์ จึงถามระยะทางไปในเมือง นกตอบว่าไกลมาก ปู่ละหึ่งทอดยงจึงทิ้งก้อนผาไว้สองก้อน นกหัสติลิงค์บินมาเกาะ ทำให้หินผาดังกล่าวเอียงทรุดลง เป็นที่มาของบ้านผาตูป (ตูป แปลว่า เอน เอียง)

นิทานชีวิตที่เหตุการณ์เกิดขึ้นในท้องถิ่น เป็นนิทานที่มีลักษณะเหมือนเรื่องที่เคยเกิดขึ้นจริง อาจมีอิทธิปาฏิหาริย์อยู่บ้าง แต่มีลักษณะที่เชื่อว่าเป็นไปได้ โดยจะระบุตัวละครและสถานที่อย่างชัดเจน (ประคอง นิมมานเหมินท์, 2543) ซึ่งส่วนมากเป็นสถานที่ในพื้นที่ต่าง ๆ ของจังหวัดน่าน เป็นต้นว่า บ้านน้ำแก่นเหนือ ซึ่งมาจากนิทานที่เล่าถึงเจ้าหลวงผาสาทไปหลงรักเจ้าหญิงผาช่างผู้เป็นธิดาของเจ้าหลวงผางาม จึงเดินทางไปหา ระหว่างทางเก็บมะกลายป่ากินจนแค้น (ออกเสียงว่า แก็น) หรือติดคอ จึงเรียกน้ำบริเวณนี้ว่าน้ำแค้น ซึ่งภายหลังเพี้ยนมาเป็นน้ำแก่นนั่นเอง

ภูมินามหมู่บ้านที่มาจากตำนานและนิทานพื้นบ้านมีคุณค่าต่อชุมชนทั้งในฐานะเป็นเครื่องแสดงถึงอัตลักษณ์ อีกทั้งอาจนำไปจัดการให้เกิดประโยชน์แก่ชุมชนได้ เช่น การนำเอาตำนานและนิทานพื้นบ้านไปใช้เพื่อเป็นทรัพยากรในการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของบางชุมชน เป็นต้น

5. คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนวิถีชีวิต ภูมินามหมู่บ้านบางแห่งเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของผู้คนที่ตั้งถิ่นฐานในจังหวัดน่านจำแนกได้เป็น 5 ลักษณะ ดังนี้

ภูมินามหมู่บ้านสะท้อนให้เห็นลักษณะของอาชีพและการทำมาหากินของผู้คนในท้องถิ่น ได้แก่ การทำนา การทำไร่ การทำสวนหอม การปลูกเมี่ยง การทำไร่อ้อย และการค้าขาย เช่น บ้านนางาม บ้านไร่ บ้านสวนหอม บ้านป่าเมี่ยง บ้านอ้อย และบ้านนาก้า (คำ) เป็นต้น

ภูมินามหมู่บ้านที่เกี่ยวกับเครื่องมือเครื่องใช้ ซึ่งชาวบ้านประดิษฐ์ขึ้นเพื่อใช้ในการชีวิตประจำวัน ลักษณะเช่นนี้เป็นร่องรอยของท้องถิ่นว่าในพื้นที่นั้นเคยมีรูปแบบในการดำเนินชีวิตอย่างไร และมีเครื่องมือเครื่องใช้อะไรบ้างที่มีความสำคัญต่อชาวบ้าน ตลอดจนลักษณะของภูมิปัญญาชาวบ้านด้วย เช่น บ้านก่ง (ถนุ) บ้านคั้งถี่ (คั้งคือตาชายจับปลาชนิดหนึ่ง) และบ้านถิมตอง (ถิมคือกระแวงหรือฝาคีที่สานด้วยไม้ไผ่เป็นตาตะรางสองแผ่นประกบกันกรูด้วยใบไม้ใช้บังแดดบังฝน) เป็นต้น

ภูมินามหมู่บ้านซึ่งสะท้อนให้เห็นการจัดการน้ำ เนื่องจากจังหวัดน่านเป็นสังคมเกษตรกรรมมาแต่โบราณ ดังนั้นการจัดการน้ำภายในชุมชนจึงมีความสำคัญอย่างยิ่ง ได้แก่ การทำฝาย และการใช้หลุกหรือระหวัดวิดน้ำ เป็นต้นว่า บ้านฝาย บ้านก้นฝาย และบ้านหนองพุก (เพี้ยนมาจากบ้านหนองหลุก)

ภูมินามหมู่บ้านที่มาจากประเพณีพิธีกรรม กล่าวคือ ในบางพื้นที่ประเพณีและพิธีกรรมต่าง ๆ มีความสำคัญและมีบทบาทต่อพัฒนาการของชุมชน จึงนำมาตั้งภูมินามหมู่บ้าน เช่น บ้านแก้ม มาจาก “แก้มก่ายหน” หมายถึง พิธีกรรมการจัดเครื่องเช่นสังเวจเจ้าที่ (อุคม รุ่งเรืองศรี, 2547) เป็นต้น

ภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนให้เห็นการคมนาคมขนส่งในลักษณะต่าง ๆ ซึ่งนับเป็นร่องรอยของท้องถิ่นว่าในพื้นที่ชาวบ้านเคยมีการเดินทางด้วยเส้นทางแบบไหนและใช้ยานพาหนะอะไรในการเดินทาง ในที่นี้ ได้แก่ การเดินทางด้วยเกวียน (ล้อ) เป็นต้นว่า บ้านท่าล้อ

คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในด้านนี้แสดงถึงตัวตนและความเป็นมาของชุมชนอันเป็นสิ่งที่ผู้คนในท้องถิ่นพึงตระหนักและภูมิใจ เช่น อาชีพของบรรพบุรุษ ยิ่งไปกว่านั้นอาจจะใช้เป็นแนวทางพัฒนาและอนุรักษ์วิถีชีวิตดั้งเดิมให้คงอยู่เพื่อเป็นประโยชน์แก่ชุมชน เป็นต้นว่า เรื่องเหมืองฝายและการจัดการน้ำ

6. คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนความเชื่อและค่านิยม ได้แก่ ความเชื่อเกี่ยวกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์และสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น บ้านหนองเงือก มาจากความเชื่อเกี่ยวกับ “เงือก” ซึ่งหมายถึง ภูเขาใหญ่ (พญานาค) จะเข้ หรืออมนุษย์ที่เชื่อว่าอาศัยอยู่ใต้ท้องน้ำ มีตาแดง ผมยว มักใช้ผมตัวรัดเอาเหยื่อไปสูบเลือดกิน เป็นต้น นอกจากนี้ภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่านยังแสดงถึงค่านิยมเรื่องการตั้งชื่อเป็นมงคลนาม โดยเชื่อว่าหากตั้งชื่อหมู่บ้านด้วยคำสิริมงคลจะทำให้คนที่อยู่ในหมู่บ้านมีความสุขความเจริญไปด้วย อาทิ บ้านผาสุกพัฒนา บ้านธารทอง บ้านเจริญราษฎร์ บ้านราษฎร์สามัคคี บ้านสันติสุข บ้านใหม่รุ่งเรือง บ้านศรีมงคล บ้านเกษตรสมบูรณ์ และบ้านใหม่ในฝัน เป็นต้น มีข้อสังเกตว่าภูมินามหมู่บ้านที่ตั้งเป็นมงคลนามนี้มักเป็นหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ในยุคหลัง เนื่องจากในปัจจุบันคนให้ความสำคัญกับความเป็นสิริมงคลมากขึ้น ซึ่งลักษณะดังกล่าวจะทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างภูมินามกับลักษณะเฉพาะของท้องถิ่นนั้น ๆ ลดน้อยลง (มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์, 2539-2540)

ทั้งนี้ คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในลักษณะนี้ที่มีต่อชุมชน มักเป็นไปในทางความรู้สึกและจิตใจ กล่าวคือ เป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจและสร้างให้เกิดความสุขสบายใจแก่ผู้คนในชุมชนเป็นหลัก

7. คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านที่สะท้อนลักษณะทางการปกครอง เนื่องจากการแบ่งเขตหมู่บ้านต่าง ๆ มีความสัมพันธ์โดยตรงกับมิติทางการปกครอง ภูมินามหมู่บ้านจึงเกี่ยวข้องกับลักษณะการปกครองอย่างแนบแน่น ในที่นี้แบ่งเป็น 2 ลักษณะ ดังต่อไปนี้

การแยกหมู่บ้าน กล่าวคือ เมื่อมีจำนวนประชากรเพิ่มขึ้น ก็อาจแยกหมู่บ้านเพื่อให้มีขนาดเล็กลง สะดวกในการปกครองและการพัฒนา หรือบางครั้งเกิดจากผลของนโยบายรัฐ เป็นต้นว่า นโยบายการจัดตั้งกองทุนหมู่บ้านและชุมชนเมืองแห่งชาติ (กองทุนเงินล้าน) ด้วยเหตุนี้ภูมินามหมู่บ้านที่มาจากการแยกเขตการปกครองจากหมู่บ้านเดิม จะเป็นประวัติศาสตร์ทางการปกครองของท้องถิ่นนั้น จำแนกเป็น 4 ลักษณะ คือ การแยกหมู่บ้าน โดยยังคงรักษาชื่อหมู่บ้านเดิมไว้ดังเดิม เปลี่ยนแต่เฉพาะเลขหมู่เท่านั้น การแยกหมู่บ้านโดยตัดชื่อหมู่บ้านเดิมให้สั้นลงเหลือเพียงบางส่วน การแยกหมู่บ้านโดยแบ่งแยกคำในชื่อหมู่บ้านกัน และการแยกหมู่บ้านโดยใช้ชื่อหมู่บ้านเดิมรวมกับคำอื่น ๆ ได้แก่ คำสิริมงคล คำแสดงเลขลำดับ คำบอกทิศทางหรือที่ตั้ง เช่น บ้านหวนาและบ้านนาขอย ซึ่งแยกออกมาจากบ้านหวนาขอย โดยแบ่งชื่อหมู่บ้านกันไปคนละส่วน ทำให้สืบค้นได้ว่าหมู่บ้านใดเคยรวมอยู่กับหมู่บ้านใดมาก่อน เป็นต้น

การตั้งหมู่บ้านใหม่ กล่าวคือ เมื่อมีหมู่บ้านที่เกิดขึ้นใหม่ หรือเกิดจากการแยกตัวออกมาจากหมู่บ้านเดิมกลายมาเป็นหมู่บ้านใหม่ จะมีการตั้งภูมินามหมู่บ้านโดยมักปรากฏคำว่า “ใหม่” ให้เห็นเป็นร่องรอยหลักฐาน เป็นต้นว่า บ้านเด่นใหม่ บ้านขึ้นใหม่ บ้านใหม่รุ่งเรือง และบ้านใหม่จัดสรร

คุณค่าของภูมินามหมู่บ้านที่เกี่ยวข้องกับการปกครองนี้นับว่ามีประโยชน์ต่อชุมชนเป็นอย่างมาก เพราะเป็นสิ่งที่เก็บรักษาความเชื่อมโยงระหว่างชุมชน ตลอดจนจนเป็นเครื่องเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างผู้คน ที่แม้จะแยกกันด้วยเขตการปกครองอย่างเป็นทางการ แต่ยังคงมีความรู้สึกและเกิดความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่าง ๆ ในฐานะของคนบ้านเดียวกันได้

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่าน
2. ทำให้ทราบถึงคุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในฐานะที่เป็นเครื่องสะท้อนให้เห็นถึงลักษณะทางกายภาพ ตลอดจนสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดน่าน

สรุปและอภิปรายผลการศึกษา

จากผลการวิจัยเรื่องคุณค่าของภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดน่าน จะเห็นได้ว่าประวัติความเป็นมาของชื่อหมู่บ้านแต่ละแห่งมีคุณค่าที่สามารถสะท้อนลักษณะต่าง ๆ ของพื้นที่จังหวัดน่านให้เข้าใจได้อย่างลึกซึ้ง ทั้งในส่วนที่เป็นลักษณะทางกายภาพ ไม่ว่าจะเป็นสภาพภูมิศาสตร์และพรรณพืชพรรณสัตว์ที่เคยปรากฏอยู่ในพื้นที่

ซึ่งเชื่อมโยงไปถึงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานและวิถีชีวิตของผู้คนในอดีต เพราะชาวบ้านต้องอาศัยทรัพยากรธรรมชาติ เหล่านี้ในการดำรงชีวิต จึงเกิดเป็นความผูกพันระหว่างคนกับสิ่งแวดล้อมรอบตัวที่ต้องพึ่งพากัน และแม้ว่าในเวลาต่อมาสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้อาจเปลี่ยนแปลงหรือสูญสลายไป แต่ชื่อหมู่บ้านที่ยังคงอยู่จะเป็นหลักฐานที่ทำให้ทราบถึงประวัติศาสตร์ทางกายภาพของพื้นที่ได้อย่างชัดเจน นอกจากนี้ภูมินามหมู่บ้านหลายแห่งมีความสัมพันธ์อย่างแนบแน่นกับมิติทางสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนในจังหวัดน่าน ทั้งด้านประวัติศาสตร์ท้องถิ่น วิถีชีวิต การทำมาหากิน การปกครอง ความเชื่อ ค่านิยม ประเพณีพิธีกรรม ตลอดจนตำนานและนิทานพื้นบ้านที่สะท้อนถึงโลกทัศน์ของชาวบ้าน

สอดคล้องกับแนวคิดที่อัญชลี สิงห์น้อย (2546) อธิบายไว้ว่าการตั้งชื่อภูมินามในแต่ละท้องที่ ส่วนมากกลุ่มคนที่อยู่ในท้องที่นั้นเป็นผู้กำหนดขึ้น โดยมีความหมายที่มาจากระบบความคิดซึ่งสัมพันธ์กับธรรมชาติ ประวัติศาสตร์ หรือวัฒนธรรมของท้องที่ ด้วยเหตุนี้ภูมินามในแต่ละแห่งจึงแตกต่างกันไปตามวัฒนธรรม ภาษาถิ่น ประวัติศาสตร์ท้องที่ และสภาพแวดล้อมของท้องที่นั้น ๆ เรื่องของภูมินามจึงเป็นปรากฏการณ์อย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์ของภาษากับวัฒนธรรมได้อย่างดียิ่ง

ทั้งนี้ จากการที่ภูมินามหมู่บ้านมีคุณค่าในการเป็นเครื่องสะท้อนลักษณะต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ยังนำไปสู่การก่อให้เกิดคุณค่าอื่น ๆ แก่ชุมชนได้อีกด้วย ทั้งในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการบ่งบอกอัตลักษณ์และรากเหง้าความเป็นมา ซึ่งสร้างความภูมิใจ ความตระหนัก และเห็นคุณค่าในท้องที่ของตน อันเป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาอย่างยั่งยืน อีกทั้งมีการนำไปจัดการในรูปแบบต่าง ๆ เพื่อให้เกิดคุณค่าในเชิงอนุรักษ์ พื้นฟู หรือต่อยอดด้านการท่องเที่ยวซึ่งสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจแก่ชุมชน

ท้ายที่สุดสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้หลอมรวมกันเป็นตัวตนของกลุ่มชนในแต่ละพื้นที่ที่จะนิยามว่าเขาเป็น “คนบ้านไหน” และใครเป็น “คนบ้านเดียวกัน” ซึ่งบ่งบอกถึงความสัมพันธ์ของถิ่นฐานกับผู้คน สังคมและวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ของจังหวัดน่าน อันเป็นผลดีต่อการพัฒนาพื้นที่ในหลายด้าน โดยเฉพาะ การช่วยเหลือเกื้อกูลกัน อย่างที่คำปาเก่าของล้านนากล่าวไว้ว่า “พริกมีบ้านเหนื่อ เกลือมีบ้านใต้”

ข้อเสนอแนะ

1. หน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชนควรนำผลการศึกษาไปใช้ประโยชน์ในด้านต่าง ๆ เช่น นำไปเผยแพร่ เพื่อให้ผู้คนในท้องที่โดยเฉพาะเด็กและเยาวชนมีความรู้และเข้าใจเกี่ยวกับท้องที่ของตนเอง หรือสามารถนำไปใช้เป็นข้อมูลในการส่งเสริมการท่องเที่ยวของชุมชนให้กว้างขวางยิ่งขึ้น เป็นต้น
2. ควรมีการวิจัยภูมินามหมู่บ้านในจังหวัดอื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเขตภาคเหนือตอนบน เพื่อที่จะแสดงให้เห็นลักษณะและคุณค่าของภูมินามหมู่บ้านภาคเหนือในภาพรวมอย่างชัดเจน

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยเรื่องนี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากกองทุนวิจัยวิทยาลัยสหวิทยาการ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประจำปีงบประมาณ 2562 และงานวิจัยเรื่องนี้ได้รับการอนุมัติด้านจริยธรรมการวิจัยในคน จากคณะกรรมการจริยธรรมการวิจัยในคน มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ชุดที่ 2 สาขาสังคมศาสตร์

บรรณานุกรม

- คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ ในคณะกรรมการอำนวยการจัดงานเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. (2544). *วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดน่าน*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว.
- ธิดา สาระยา. (2525). *ตำนานและตำนานประวัติศาสตร์กับการศึกษาประวัติศาสตร์ท้องถิ่น*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ.
- ประคอง นิมมานเหมินท์. (2543). *นิทานพื้นบ้านศึกษา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, คณะอักษรศาสตร์, โครงการตำรา.
- ไพฑูริย์ ปิยะปกรณ์. (2537). ภูมินามการตั้งถิ่นฐานหมู่บ้านชนบทในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ: วิเคราะห์รูปแบบทางภูมิศาสตร์ของนามทั่วไป. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 13(2), 49-60.
- มณีปิ่น พรหมสุทธิรักษ์. (2539-2540). การตั้งชื่อท้องถิ่นของไทย. *วารสารอักษรศาสตร์ มหาวิทยาลัยศิลปากร*, 19(1-2), 114-120.
- เรืองเดช ปันเขื่อนขันธ์. (2538). การศึกษาชื่อสถานที่ภาษาไทยและภาษาจีนในประเทศไทย. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 14(2), 20-37.
- สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ. (2559). น้ำแล้งแต่ไม่ร้าง เยวชนน่านร่วมอนุรักษ์. สืบค้นเมื่อ 10 มิถุนายน 2564, จาก <https://www.thaihealth.or.th/Content/31310-น้ำแล้งแต่ไม่ร้าง%20เยวชนน่านร่วมอนุรักษ์.html>
- สำนักงานราชบัณฑิตยสภา. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*. สืบค้นจาก <http://www.royin.go.th/dictionary/>
- สุจริตลักษณ์ ดีผดุง. (2543). ชื่อหมู่บ้านในจังหวัดนครปฐม. *วารสารภาษาและวัฒนธรรม*, 19(1), 51-75.
- สุจริตลักษณ์ ดีผดุง. (2547). *ชื่อหมู่บ้านในภูมิภาคตะวันตกของประเทศไทย : กาญจนบุรี นครปฐม ประจวบคีรีขันธ์ เพชรบุรี ราชบุรี สุพรรณบุรี สมุทรสงคราม สมุทรสาคร*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหิดล, สถาบันวิจัยภาษาและวัฒนธรรมเพื่อพัฒนาชนบท.

เสนาหา บุญยรักษ์, และทิพย์สุดา นัยทรัพย์. (2542). *ภูมิปัญญาจังหวัดพิษณุโลก*. พิษณุโลก: สถาบันราชภัฏพิบูลสงคราม, สำนักศิลปวัฒนธรรม, โครงการศึกษาค้นคว้าวิจัยทางวัฒนธรรม.

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2543). *ทฤษฎีคติชนและวิธีการศึกษา*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2548). *นิทานพื้นบ้าน*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.

องค์การบริหารการพัฒนาพื้นที่พิเศษเพื่อการท่องเที่ยวอย่างยั่งยืน. (2559). *การท่องเที่ยวโดยชุมชนตำบลบ่อสวก*. สุโขทัย: ฉลามสหทรัพย์.

อัญชลี ลิงห์น้อย. (2546). *ภาษาและวัฒนธรรม*. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร, คณะมนุษยศาสตร์ ภาควิชาภาษาและคติชนวิทยา, สาขาวิชาภาษาศาสตร์.

อุดม รุ่งเรืองศรี. (2547). *พจนานุกรมล้านนา-ไทย ฉบับแม่ฟ้าหลวง* (พิมพ์ครั้งที่ 2). เชียงใหม่: โรงพิมพ์เมือง.